

RECENZIJA

NAUJA ISTORIJOS KNYGA

Senosios Žiemgalos istorinis ir etnokultūrinis paveldas. Senās Zemgales vēsturiskais un etniskās kultūras mantojums. Vilnius. 2004. 160 p.

„Žiemgalos“ draugija, Joniškio istorijos ir kultūros muziejus bei Vilniaus pedagoginio universiteto Lietuvos istorijos katedra, talkininkaujant respublikos istorikams, išleido naują knygą, skirtą Žiemgalos paveldo tyrinėjimams. Tai jau antra knyga apie Žiemgalos praeitį, išleista konferencijose skaitytų pranešimų pagrindu. Žiemgaliečiai, matyt, vadovaudamiesi Žemaitijos regiono patriotų pasirinktu skambiu vardu, savo konferencijas ir kitus susibūrimus irgi pavadino Žiemgalos akademijos vardu.

Išėjus iš spaudos pirmiesiems leidiniams apie vieno regiono praeities tyrinėjimus ir aprašymus, lyg ir suabejojau mokslinė tokių leidinių verte ir reikalingumu. Tačiau daugelio straipsnių aktualumas, tyrinėjimo pobūdis ir metodas įrodė, kad ir atskiro regiono istorija gali pagelbėti mokslui, praplėsti tyrinėjimų apimtį. Tik kyla klausimas, kodėl šiame globalizacijos amžiuje imta domėtis atskirų vietovių praeitimi. Kokios aplinkybės paskatino tą procesą? Šiais tyrinėjimais susidomėjo vietos etnologai, archeologai, kalbotyrininkai ir kiti humanitarai, Klaipėdos bei Šiaulių muziejų ir aukštųjų mokyklų dėstytojai, kuriems tiriamasis objektas yra greta. Jie geriau pažįsta savo gyvenamąją aplinką ir šaltinius. Pagrindinį dėmesį vietos istorijai savo mokymo planuose ir istoriniuose tyrinėjimuose pastaruoju metu pradėjo skirti ir Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakultetas. Tam, matyt, pastūmėjo mažos tautos nenoras pasimesti ir prarasti savo savitumą bendrame Žemės tautų katilė, antra vertus, poreikis užfiksuoti bei palikti istorijai tai, kas sparčiai šiuo metu nyksta. Tad dėmesys bei susirūpinimas gyvenamos aplinkos praeitimi, jos kultūros paveldu kilo pačiu laiku. Be to, archeologiniai, etnologiniai, istoriniai, kalbos tarmių, menotyros vietiniai tyrinėjimai turi nemažą reikšmę mokslui. Jie ne tik užfiksuoja tai, kas sparčiai šiame amžiuje nyksta, remdamiesi vietos istorijos konkrečiais faktais, reiškiniiais ir išvadomis, tyrinėtojai ateityje turės galimybę pateikti labiau argumentuotus, platesnius ir gilesnius savo tyrinėjimų apibendrinimus.

Šioje knygoje, skirtoje senosios Žiemgalos istoriniam ir etnokultūriniam paveldui, aptariamos archeologijos, istorijos, etnologijos, kalbotyros, menotyros ir parkotyros problemos ne tik Šiaurės Lietuvos teritorijos, bet ir išeinančios už Lietuvos ribų Latvijos Žiemgalos. Konferencijose ir dalykiniuose pokalbiuose svarstomi praeityje įvykę Lietuvos ir Latvijos paribio sienų pokyčiai bei kiti klausimai. Šiuo požiūriu Lietuvos žiemgaliečių iniciatyva nėra tik vietinio pobūdžio, ji įgyja ir tarptautinį skambesį, nes tyrinėjimus ir bendras problemas sprendžia ir Latvijos žiemgaliečiai istorikai, archeologai, etnologai, kiti humanitarai. Dar kraštotyryninko iš Žemelio Juozo Šliavo pradėtas vartoti terminas Lietuvos Žiemgala prigijo ir labai gražiai skamba šios knygos autorių straipsniuose – Lietuvos Žiemgala, Latvijos Žiemgala.

Daugiausia dėmesio straipsnių rinkinyje skirta archeologijos tyrinėjimams, kuriuos vykdo Lietuvos istorijos instituto, Šiaulių universiteto, Šiaulių „Aušros“ muziejaus ir Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto specialistai. Knygoje skelbiama Papilės kapinyno, Jonišio miesto, Dapkūnų senkapio, Kriukų bažnyčios šventoriuje vykdytų archeologinių kasinėjimų medžiaga, ir ne tik konkretūs duomenys apie radinius, bet ir platesni palyginimai Lietuvos bei Latvijos atskirų regionų mastu. Sveikintini archeologai šiauliečiai, kurie aktyviai įsitraukė į žiemgalių praeities tyrimus, ne tik gelbėdami praeities paveldą Šiaurės Lietuvoje įvairių statybų metu, bet ir turėdami mokslinį interesą. Šioje knygoje paskelbta medžiaga apie Papilės kapinyno, Dapkūnų senkapio kasinėjimus, archeologinius tyrimus Jonišio mieste bei Kriukų šventoriuje nevienodai vertinga archeologijos mokslui, nes, pavyzdžiui, Joniškyje tyrinėjimai buvo atsitiktiniai: perkastos ir kasinėjimai daryti tose vietose, kur archeologus skatino vietos valdžia. Papilės kapinynas irgi ištirtas tik vietomis, todėl archeologės B. Salatkienė ir B. Šapaitė išsamesnių ir galutinių išvadų savo straipsniuose dar negalėjo pateikti. Tuo tarpu kitame straipsnyje A. Šapaitė, ištyrusi palaidojimus Kriukų bažnyčios šventoriuje, ir V. Ostaškovaitė, kasinėjusi Dapkūnų senkapį, palygino ir pateikė išsamias išvadas apie Šiaurės Lietuvos XV–XVII a. gyventojų materialinę kultūrą bei jos sąsajas su kitais Lietuvos ir Latvijos regionais.

Šio leidinio istorinių straipsnių tematika yra platesnio turinio ir neapsiriboja vien vietinių įvykių aprašymu. Romas Jarockis ir Artūras Dubonis rašo apie žiemgalių migraciją geležies amžiuje ir imigrantus Lietuvoje XIII a. pabaigoje. Autoriai patikslina kai kurias išvadas apie Žiemgalos teritorijos apgyvendinimą. Naudodamasis archeologine medžiaga R. Jarockis teigia, kad tiek Lietuvos, tiek Latvijos žiemgalių regionas tankiausiai buvo gyvenamas 500–800 metais po Kristaus. Jis įrodo, kad skirtingais geležies amžiaus laikotarpiais gyventojų tankumas šiame regione įvairavo. X–XII a. vakarinėje dalyje pastebima gyventojų mažėjimo tendencija, tuo tarpu rytinė dalis buvo apgyvendinta pastoviai. Tai R. Jarockis sieja su žemdirbystės lygio kilimu ir susisiekimo pagerėjimu Lielupe bei jos intakais. A. Dubonis, pasiremdamas istoriniais ir archeologiniais duomenimis, aptaria žiemgalių pasitraukimo iš savo gyvenamųjų vietų problemą pradėjus juos nukariauti Livonijos ordinui, pateikia jų migracijos į Lietuvą reikšmę lietuvių kalbai, Lietuvos valstybės oficialiajai ideologijai, didžiųjų kunigaikščių Traidenio, Gedimino užsienio politikai.

Deimantas Karvelis, savo tyrinėjimus paskyręs Biržų Radvilų vidaus ir užsienio politikai XVII a., straipsnyje palyginti smulkiai ir konkrečiai rašo apie karą su švedais ir Biržų kunigaikštystės okupaciją 1625–1627 m. Pagrindinį dėmesį jis skiria

karo veiksmams, Kristupo II Radvilos pastangoms apginti Biržų pilį ir jo nesėkmingai karo veiksmų taktikai dėl Lietuvos-Lenkijos valstybės vadovų nevykusios vidaus ir užsienio politikos. Autorius taip pat nušviečia Biržų kunigaikštystės gyventojų padėtį karo metais ir po jo. Čia jis pateikia įdomių detalių apie Radvilų pastangas gelbėti savo turtą atsitraukiant iš Biržų – valstiečius ir gyvulius.

Latvė Marytė Jakovleva analizuoja platesnį klausimą – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Kuršo hercogystės sienos nustatymą XVI–XVIII amžiuje. Ji iškelia įvairias tos problemos peripetijas, vienos ir kitos šalies bajorų dvarininkų nesutarimus dėl sienos, abipusius dvarų puldinėjimus ir sienos perkėlinėjimus, bylinėjimąsi. Išvadoje nurodoma, kad, nepaisant įvairių pakeitimų iš abiejų pusių, Lietuvos-Latvijos siena nusistovėjo nuo XVI a. ir išsilaikė iki 1921 m. Ji buvo atvira, pasienio gyventojų etninė sudėtis mišri, dvarininkai dažnai valdydavo žemes ir vienoje, ir kitoje sienos pusėje, be to, iš Latvijos migruodavo į Lietuvą. Antai XVIII a. II pusėje iš Kuršo kilę dvarininkai Panevėžio apskrityje valdė iki 80 dvarų.

Kalbotyros klausimais knygoje yra du straipsniai: Šiaulių universiteto Dialektologijos centro darbuotojų Nerijos Bartkutės straipsnis apie Skaistgirio apylinkės mikrotoponimus, jų darybos ir semantikos sintezę ir Lionės Lapinskienės – apie tarminį pasakojimą, jo informacinės ir apibendrinamosios dalių santykį, teisingiau – kiekybinį skirtumą. Nesigilindama į autorių straipsnių turinį, noriu pažymėti didelį šiauliečių kalbininkų darbą fiksuojant šią nykstančią tarmę.

Iš menotyros srities labai įdomus, giliai argumentuotas ir palyginimų turtingas Lietuvos dailės muziejaus tyrinėtojos Marijos Kuodienės straipsnis apie Joniškio apylinkių senąją liaudies skulptūrą XVIII–XX amžiuje. Gausios iliustracijos, kryžių, kopytėlių ir liaudies meistrų skulptūrėlių fotografijos, praeities ir šių dienų autorių, žinomų kraštotyrininkų ir fotografų nuotraukos praturtina straipsnį. Autorės nuomone, ankstyvųjų dievdirbių plačiai paplitusioje liaudies skulptūroje vyrauja primityvi skulptūrinė plastika, vėliau dievdirbiai, daugiau pasimokę iš kitų, kūrė realistišku stiliumi.

Etnologijai atstovauja, sakyčiau, vienas dr. Vacys Milius, aptariantis tradicinę Šiaurės Lietuvos mitybą. Būdamas žemaitis autorius ryškiai ir išsamiai aprašo tradicinius žiemgalių regiono valstiečių valgius. Kartu straipsnyje ieškoma sąsajų su žemaičių, aukštaičių ir latvių virtuve, kuri vienaip ar kitaip darė įtaką šiam pakraščio ir dviejų Lietuvos kultūrų suspaustam regionui.

Etnologijos mokslui priskirčiau straipsnius, skirtus žiemgalių kraštotyrininkams, mokytojams, saugojusiems daiktinės bei dvasinės kultūros paveldą ir vykdžiusiems tyrinėjimus, – Juozui Šliavui ir Petruui Būtėnui. Iš žiemgalių regiono kilęs Panevėžio mokytojas P. Būtėnas L. Lapinskienės straipsnyje pristatomas kaip gimtųjų apylinkių, ir ne tik jų, tautosakos rinkėjas, tyrėjas ir skelbėjas, jos rinkimo organizatorius, nepriklausomos Lietuvos spaudos kraštotyros klausimais bendradarbis, etnokultūrinio gimtojo krašto paveldo fiksuotojas ir saugotojas. Norėčiau tik atkreipti autorės dėmesį į kai kuriuos straipsnyje skelbtų biografijos faktų netikslumus. Teigiama, kad P. Būtėnas 1905–1906 m. mokėsi Švobiškio ir Joniškėlio pradžiose mokyklose, o 1906–1909 m. – Linkuvos progimnazijoje. Turiu pažymėti, kad carizmo priespaudos metais Linkuvoje progimnazijos nebuvo, veikė tik rusų dviklasė pradžios mokykla. Progimnazija Linkuvoje buvo įkurta tik vokiečių okupacijos pabaigoje – 1918 m. Tikriausiai P. Būtėnas lankė net tris pradžios mokyklas. Greičiausiai Švobiškyje jis buvo mokomas vadinamojoje mamos mokykloje, o Joniškėlyje ir Linkuvoje dėl ko-

kių nors jam palankių aplinkybių lankė pradžios mokyklas. Bauskėje gimnazijos nelankė, kadangi ten jos nebuvo, o mokėsi Mintaujos gimnazijoje, kurioje mokslus ėjo labai daug Šiaurės Lietuvos ūkininkų vaikų.

Aptariamojoje knygoje net 4 straipsniai skirti žymiam žiemgaliečių paveldo išsaugojimo sovietmečiu organizatoriui – Žeimelio vidurinės mokyklos anglų kalbos mokytojui J. Šliavui (1930–1979). Pranas Razgus aprašo J. Šliavo, kaip mokytojo ir muziejininko, gyvenimą ir veiklą, Jonas Nekrošius pateikia kai kurių duomenų apie Lietuvos ir Latvijos kultūrinius ryšius bei J. Šliavo tyrinėjimus toje srityje. Birutė Salatkienė aptaria jo vietinius archeologinius tyrinėjimus, o Aloyzas Bėčius paskelbia keletą J. Šliavo laiškų respublikos archeologams, etnologams, kraštotyrininkams, paminklosaugininkams – A. Tautavičiui, J. Glemžai, Č. Kudabai, A. Stravinskui, P. Dundulienei. Laiškuose atsispindi kraštotyrininko pastangos įkurti Žeimelyje muziejų, galimybes vykdyti tyrinėjimus, pranešimai apie savo veiklą.

Knygą apie senosios Žiemgalos istorinį ir kultūrinį paveldą, parašytą lietuvių, rusų kalbomis, su santraukomis latvių ir anglų kalba užbaigia parkotyra. Kultūros vertybių apsaugos departamento darbuotojas Kęstutis Labanauskas rašo apie lietuviškosios dalies Žiemgalos parkus Lietuvos parkų kontekste. Mane tiek sudomino straipsnio pavadinimas, kad knygą pradėjau skaityti nuo pabaigos, t. y. nuo šio straipsnio. Ir turiu pasakyti, kad straipsnis labiau negu nuvylė. Jo trumpą įvadinę dalį lydi priedai – svarbiausių Lietuvos Žiemgalos parkų sąrašas. Minimi parkai bandomi aprašyti autoriui apžiūrėjus juos ekspedicijos į Šiaurės Lietuvą metu, tačiau taip lakoniškai, taip primityviai ir nemoksliškai, kad net gaila autoriaus, publikacijos iniciatorių ir paties parkotyros mokslo. Be to, autorius pretenduoja į Biržų, Pasvalio, Pakruojo ir Joniškio rajonų parkus, tačiau Biržų rajonas, kaip teigia ir pats, nepriklauso Lietuvos Žiemgalos regionui. Tuo tarpu straipsnyje pasigendama kai kurių, pavyzdžiui, Pašvitinio savivaldybės teritorijoje išlikusių ir kitų nykstančių ar atkuriamų parkų.

Reikia tikėtis, kad žiemgaliečių pradėta mokslinė tiriamaoji veikla ateityje bus tęsiama. Sėkmės entuziastams!

Aldona Gaigalaitė